

Biskup Budanović u zavičajnoj i nacionalnoj historiografiji

Tomislav ŽIGMANOV, Subotica

Autor u radu raščlanjuje recepciju života i djela prvoga bačkoga biskupa Lajče Budanovića (1873.–1958.) u zavičajnoj i nacionalnoj historiografiji. Podrobno se obrađuju temeljne bibliografske jedinice (monografije, studije, članci) koje se bave biskupovim djelovanjem te se zaključuje kako o toj prevažnoj ličnosti iz crkvene, društvene i kulturne povijesti bačkih Hrvata još uvijek ne postoji cjelovito monografsko djelo.

KLJUČNE RIJEČI: *Lajčo Budanović, Bačka, Bunjevci, Subotica, crkvena povijest, historiografija.*

1. Uvodne pripomene

U ovome analitičkom radu vidjet ćemo *kako* su i *koliko* su te *gdje* su to sve i od koga recipirani, život i djelo prvog biskupa sa sjedištem u Subotici Lajče Budanovića (1873.–1958.) i to isključivo u vremenu nakon njegove smrti – dakle u posljednjih 45 godina – te što to znači za bačke Hrvate danas. Drugim riječima, predmet je spoznajnog interesa u ovoj studiji vrlo usko određen i tek posredno ima veze s biskupovim životom i djelom – onaj tko ga pročita, naime, neće ništa novoga o tome i njemu spoznati! Jer, ovdje se, ponavljamo, zanimamo prije svega i jedino za narav i količinu te za mjesto i instance recepcije života i djela prvoga subotičkog biskupa nakon njegove smrti. Pritom polazimo od pretpostavke da je već sama činjenica *prvi subotički biskup*, koja je, istina, po mnogo čemu vanjska, ipak nesumnjivo bila, i jest još uvijek, uveliko određujuća za mnogo što ovdje u Bačkoj, barem kada je u pitanju (ne samo) crkveni život ovdašnjih katolika, a time, dakako, i Hrvata. Stoga je i normalno za očekivati da je ona, ta činjenica naime, sama po sebi onda bila dovoljan povod za poduzimanje različitih istraživanja i objavljivanja napisa. Postupivši, pak, na taj način, mi, zapravo, želimo vidjeti da li uopće, te na koji način prvi subotički biskup i njegovo djelo, a što se sve dogodilo u prošlosti u odnosu na nas, danas *žive* među Hrvatima katolicima u Bačkoj, ali i u Hrvatskoj.

Zašto ovakvu namjeru držimo ovdje i sada, a po nas i za nas, važnom? To je jednostavno zato što u ovome napisu želimo na taj način, zapravo, vidjeti kakva se narav *pamćenja* spram njega sve dosada očitovale. Ujedno ćemo tako moći, istina više posredno, spo-

znati i to kakva je onda uopće narav pamćenja kod Hrvata katolika ovdje, na sjeveru Bačke, danas ustrojena. Isto tako želimo i na ovome primjeru vidjeti da li se, čega se, koliko, kada i na koji način onda ovdje svega toga *sjeća*. Sve to skupa pokušat ćemo osvijetliti kroz prizmu recepcije prvog subotičkog biskupa u zavičajnoj i nacionalnoj historiografiji.

Pod pojmom *zavičajna* historiografija u radu shvaćamo očitovana nastojanja na historio-grafskom planu ovdje u Subotici, to jest u Bačkoj, užem zemljopisnom zavičaju biskupa Lajče Budanovića, bez obzira na to kojem segmentu lokalne nacionalne kulture takvo nastojanje pripadalo te bez obzira na to dolazi li ono iz znanstvenih institucija ili izvan njih. S druge strane, pod sintagmom *nacionalna* historiografija razumijevamo sva ona nastojanja koja postoje na razini *hrvatske* historiografije u cijelosti, bez obzira na to gdje su ona unutar hrvatstva konkretno situirana. Ovo posljednje čini nam se legitimnim zato što je Lajčo Budanović sebe, u nacionalnom pogledu, tako i određivao te je onda za očekivati da je i hrvatska nacionalna historiografija spram njega valjda očitovala nekakvo zanimanje. Isto tako, kako u oba slučaja rabimo pojam *historiografija*, u radu ćemo se koristiti samo napisima koji imaju minimalnu znanstvenu relevantnost, što znači da će ovdje izostati bilježenje i konzultacija radova i napisa o biskupu Budanoviću koji su kraći po opsegu i onih koji nemaju zahtjevniju znanstvenu relevantnost (npr. novinski članci, enciklopedijske i leksikografske jedinice, kraći publicistički napisi u periodici...). To nije zato što takve napise smatramo manje vrijednim, osobito to ne mislimo za one sumarne i prosudbene, kakvi su enciklopedijski i leksikografski. Naš je izbor takav iz jednostavnog razloga što bi jedan iole složeniji pothvat glede tako postavljenog opsega i istraživačkog interesa – znanstveno konzultirati, naprimjer, cjelokupnu bibliografsku građu o Budanoviću – uveliko premašilo naše realne mogućnosti.¹

Pritom, kako bi nam sve to tako intencionalno a preambularno postavljeno skupa bilo što jasnije, želimo na početku osvijestiti i razložiti sljedeće ideje. One, pak, kao teorijski ishodišne i životno relevantne prethode našem temeljnom naumu s radom, a neposredno se tiču važećih načela do kojih dolazi fenomenologija pamćenja i sjećanja.

2. Viševrsna važnost pamćenja i sjećanja

Prvo ćemo istaknuti činjenicu da se tek u *suvremenosti* radikalno osnažuje, i to istina mnogovrsno, zanimanje za *prošlost*. Sva ta i takva nastojanja glede onoga prošlog kulminiraju onda u njezinoj određenoj *institucionalizaciji*. Naime, glede prošlosti se u suvremenosti, s jedne strane, uspostavlja njezino određeno održavanje, i to kao institucionalno ustrojstvo *pamćenja*, a s druge strane nastoji se ono prošlo i aktivirati, to jest postaviti se nekako u funkciju sadašnjosti, što se, pak, odvija u složenim procesima pulsiranja *sjećanja*. Kao,

¹ Odgovor na pitanje zašto se onda ovim a tako moguće ipak manjkavim bavimo ovdje i sada jest sljedeći: s jedne strane naglašavamo činjenicu da nam uopće nije izravni znanstveni cilj s obzirom na intenciju rada pedantno zabilježiti i nabrojiti sve napise koji su dosad objavljeni o Budanoviću, a s druge strane smatramo da i sam ovakovrsni *ukaz* na jedan aktualni problem, a što ćemo u radu detaljnije elaborirati, te isticanje njegove važnosti po sebi jesu, barem u minimalnome, heruistički relevantni i, vjerojatno posredno ali ipak, znanstveno opravdani.

neposredna posljedica jedne takve idejne i glede mnogo čega određene svjetonazorske paradigme ima se kao istinito sljedeće zakonomjerno pravilo: biti suvremen danas znači biti svjestan vlastite historičnosti, to jest moći vidjeti, znati, razumijevati i određivati sebe (i) u povijesnim kategorijama, koje su sačuvane »radom pamćenja«. I tko to nije danas tako na taj način, o njemu se kao o suvremenom ne može govoriti – za njega, naime, onda vrijedi značajka *predmodernoga*. I samo pod tim uvjetom *suvremenosti* – uvjetom, naime, »ogrnutosti« vlastitog habitusa putem izgrađene svijesti o raznolikoj i složenoj povijesnoj ukorijenjenosti – može se razumjeti važnost i značenje pojma *pamćenja*, kao kategorije kojom se objašnjava i tumači svijet u sadašnjosti, te pojma *sjećanja* putem kojeg se pamćenje uvlači u sadašnjost, u kojoj se ono onda na različite načine i očituje!

Stoga se važnim čini istaknuti da ovi pojmovi, pojmovi pamćenje i sjećanje, nisu samo tek tako, jednostavno dakle, ušli u svakodnevno iskustvo suvremenog čovjeka, niti su ovi fenomeni slučajno postali sastavni dijelovi ljudskih svjetonazora, budući da oni ni ne figuriraju samo kao teorijski u životu današnjeg čovjeka. Naprotiv. Oni su skorašnji, suvremeni proizvodi dugovjekoga povijesnog hoda čovjeka, koji u nekim sferama života, čak i praktičnim, i društva u suvremenosti imaju velik utjecaj, o čemu zorno svjedoče i uvidi do kojih dolazi fenomenologija pamćenja i sjećanja. Oko ovih se pojmova tako, primjerice, okuplja i jedan važan dio motivacijskih razloga koji određuju djelovanje pojedinaca i grupa, a putem njih se uspostavljaju i različiti zahtjevi, također pojedinaca i društvenih grupa, za raznim oblicima priznavanja u poljima javnosti.² Jasnije rečeno, putem pamćenja i sjećanja ne očituje se samo i jedino kultura ili, uže promatrano, nečije znanje o onome što je smješteno u prošlost, nego su oni ujedno i puno više od toga: počesto su stvaratelji kulture, vjerovanja i vrijednosti u svakodnevnom životu. Sve to skupa onda ima mnogovrsne implikacije i na praktični aspekt čovjekova života. Stoga je onda, čini se, i razumljivo zašto su se istraživanja načina bivanja prošlosti, održavanja pamćenja i očitovanja sjećanja, pokazala nekako kao nužno.³

Naznačeno je kako prošlost, i to putem pamćenja i sjećanja, može biti ukorijenjena i u društvenu akciju pojedinaca i društvenih grupa: sadržaji pamćenja, naime, nisu samo pedantno pohranjeni u spremišta povijesnih knjiga ili muzeja, niti se »hladno« prikazuju putem spomenika, nego oni vrlo često bivaju postavljeni i u drukčije, različite funkcije života čovjeka, koje za posljedicu imaju i praktična djela. Tako oni, primjećuju teoretičari ovog fenomena, snažno utječu i na strukturu zapažanja čovjeka, zatim mogu imati odlučujuću ulogu u procesu konstrukcije identiteta, kako individualnoga tako i onog kolektivnog, vrlo

² O problemu *priznavanja* vidi šire u: Čarls TEJLOR, *Multikulturalizam – ispitivanje politike priznanja*, Centar za multikulturalizam, Novi Sad, 2003.

³ Ovo posljednje, istraživanje pamćenja i sjećanja, postalo je u svijetu, a osobito u Europi, aktualno u društvenim i humanističkim znanostima od sredine 20. stoljeća. Napomenut ćemo da se u ovim istraživanjima koristi interdisciplinarni pristup problemu, a znanstvenici ovdje primarno pokušavaju cjelovito objasniti fenomene pamćenja i sjećanja, i to u svim aspektima i funkcijama. Njih tako, primjerice zanima kako društvene ustanove tvore pamćenje (npr. nacija, država, pa i Crkva). Kako se i kada njime koriste? Kako na djelotvornost pamćenja utječe stupanj njegove institucionalizacije. Nadalje, oni pokušavaju odgovoriti i na pitanje: Koje je pamćenje postojanje: ono koje je u funkciji integriranja primarnih društvenih grupa (npr. obitelj, generacija vršnjaka...) ili pak sekundarnih (npr. država ili nacija)? Na koji način ustanove organiziraju pamćenja i kako utječu na procese njegova klasificiranja, zatim prepoznavanja te sjećanja i zaboravljanja?.

često su oni i u ulozi objašnjavanja određenih životnih situacija, a ne rijetko imaju također odlučujući utjecaj i na događanja u sferi politike. Stoga onda uopće ne treba čuditi što postoji čvrsta, ali i složena, veza između organiziranog pamćenja i društvene moći, kažu ovi autori. Pritom su upravo društvene ustanove te koje daju pamćenju strukturu i organizaciju, zatim trajnost, legitimnost i regularnost. I sve se to onda pokazuje kao od presudnog značenja za njegov opstanak, a zbog navedenih uloga koje pamćenje ima u suvremenosti, zajednica u vezi s njime iskazuje i određenu brigu, koja često ima značajke sustavnosti i institucionalnosti, a što se odvija u znanostima, određenim sferama kulture, prosvjete...

Jasno je, dakle, da prošlost kao takva ne govori sama za sebe, već ona kao uspostavljena, i to uspostavljena u institucijama pamćenja, na različite načine, a primarno kroz pulsiranje sjećanja, u životu čovjeka i društva pluralno postoji. Isto tako vrijedi i to da pamćenje i sjećanje, kao složene i proizvedene činjenice čovjeka u okviru društvenih ustanova, nisu nikako statične pojave, već su tomu suprotne: one su dinamične i podložne mijenama. Kao takve, nastale svjesnim ljudskim nastojanjima, one se mogu i instrumentalizirati, čak i *poricati*, i to na različite načine. Stoga onda ne treba čuditi, a zbog vlastite krhkosti i nestalnosti, da uz sjećanje može postojati i *zaboravljanje*: aktivno sjećanje se, naime, *održava* svakovrsnim uprisutnjivanjem donekle upamćene prošlosti u sadašnjosti, a ako to izostaje, onda je na djelu zaborav. Također kao pravilo ovdje vrijedi i sljedeće: od kvalitete institucionalno ustrojenog pamćenja, i to počevši od ravni znanosti preko prosvjete, odgoja, kulturnih sadržaja i medija masovnog priopćavanja, do različitih oblika usmenog postojanja,⁴ izravno ovisi i kvaliteta i kvantiteta sjećanja, to jest prisutnost onog prošlog u sadašnjosti. Tu nam se, isto tako, kao vrlo važan nudi sljedeći zaključak do kojeg se dolazi u istraživanjima fenomenologije pamćenja i sjećanja: neorganizirana, neinstitucionalizirana i rastrzana vizija prošlosti, što je posljedica postojanja slabog ustroja pamćenja i isto takvog pulsiranja sjećanja, nema za pojedinca nikakvu važniju društveno-integrativnu ulogu.

3. Pamćenje, sjećanje i bibliografije u bačkih Bunjevaca

To je, istina izneseno tek u glavnim naznakama i načelima. A što je i kako je s tim i takvim a na raznim konkretnog s katolicima Hrvatima u Bačkoj danas? Drugim riječima, na koji način pamćenje postoji ovdje i sada a u njih? Tko se za njega brine, gdje se to čini, u kojim uvjetima i kakva briga uopće spram pamćenja postoji? Što je, s druge strane, sa sjećanjem u Budanovićevih potomaka? Kakvo je ono ovdje ustrojeno? Gdje, kako i kada se

⁴ Naveli smo, dakle, nekoliko prostora u kojima se pamćenje može ustrojavati i biti, istina na različite načine, u svakom od njih i s različitim duljinama trajanja, te isto tako putem sjećanja u njima očitovati, dakako ponovno na različite načine i s različitim posljedicama. No, nas u radu, već je jasno rečeno, zanima primarno onaj, po mnogo čemu *najvažniji* način pamćenja – a to je onaj koji se događa u prostoru povijesnih znanosti, koji je uz to i najvažniji moment u procesu izgradnje pamćenja. Pitalo se stoga kako je u znanostima ustrojen rad na pamćenju kod Budanovićevih sunarodnjaka. To nam se čini važnim jer u znanosti prošlost jedino biva cjelovito i istinito obuhvaćena, od čovjeka se zahtijeva obrazovna kompetencija, sustavan i stalan rad, a od šire zajednice stvaranje dugotrajnih i različitih, ali najviše institucionalnih i financijskih, pretpostavki za njezino postojanje. Konkretno govoreći zanima nas kako u zavičajnim i nacionalnim povijesnim i društvenim znanostima, promatranih prije svega iz raketusa ustanova pamćenja, figurira život i djelo jednog važnog čovjeka – Lajče Budanovića, te što takvo stanje ima za posljedicu u sferi sjećanja.

sve ono očituje? Kako, drugim riječima pitamo se, u uvodu teorijski izneseno o pamćenju i sjećanju konkretno stoji i vrijedi kod Budanovičevih sunarodnjaka ovdje i sada? Pitamo se upravo tako, a zbog njihovih, kako smo vidjeli, mnogovrsnih važnosti koje imaju na sveukupnost života suvremenog čovjeka.

I na početku glede toga iznijet ćemo, a na temelju naših dosadašnjih spoznaja, sljedeću polazišnu pretpostavku, koja ima dalekosežne i, recimo odmah, mahom negativne posljedice na njihov život. Za Hrvate, naime, katolike ovdje u Bačkoj, na istočnome rubu i katoliciteta i nacionaliteta, strahujemo, vrijedi, ne odsad ili od jučer, već je to tako s tim tu dulje vrijeme, ono što je posljednje naznačeno gore! Pamćenje, kako u sferi nacionaliteta tako i u sferi katoliciteta, nije kod bačkih Hrvata ni na kakav ozbiljniji način ustrojeno i organizirano, i to u svim svojim navedenim sferama postojanja, što znači i u znanosti, osim što, vjerojatno, postoji u najelementarnijim formama, dok sjećanje, osim u privatnosti, najčešće pulsira putem, istina vrlo rijetkih, javnih manifestacija, koje se većinom organiziraju i priređuju u okviru ili pak oko Crkve, što je onda sve skupa u funkciji njihove još snažnije marginalizacije.

U tom smislu, kao, čini se, odličan pojedinačni primjer za odsutnost ozbiljnog i institucionalno ustrojenog pamćenja kod ovdašnjih Hrvata navodimo činjenicu da nitko na skupu »Razgovor prigodni o biskupu Lajči Budanoviću«⁵ nije osvijestio sljedeću stvar: ranije je, i to ne tako davno, već bio održan jedan takav, vrlo sličan znanstveni skup! I da nam je pamćenje ustrojenije, da postoje sukladni institucionalni i organizacijski okviri njegova života, toga bi se onda ovdje trebali, ako ništa drugo, barem u elementarnome *sjetiti!* A taj je skup, da podsjetimo, bio održan prije 20 godina – točnije 1983., i to nekako u isto vrijeme, od 7. do 12. listopada, također ovdje u Subotici, okupljen isto oko Budanovičeve obljetnice – 25 godina od smrti – a pod nazivom *Dani biskupa Lajče Budanovića*. Istina, spomenuti je skup dobro u elementarnome memoriran putem izvješća u dvama godištima *Subotičke danice* (za 1984. i za 1985. godinu), i to vrlo kratko: u prvom se godištu donosi program manifestacije, a u drugom se na dvije stranice piše o samom događaju.⁶ Iz ovih se napisa vidi da su *Dani biskupa Lajče Budanovića* trajali čak šest dana, a da je, osim simpozija, bila priređena i prigodna izložba, održana je i biskupska sveta misa, te svečana akademija, to jest meditativna večer. Ujedno, u godištima je *Subotičke danice* nakon toga objavljen i jedan broj radova s ovoga skupa.⁷ Međutim, osim toga, kasnije sve do danas,

⁵ Ovaj je znanstveni skup održan pod pokroviteljstvom subotičkog biskup Ivana Penzesa, a u organizaciji Katoličkog instituta za kulturu, povijest i duhovnost »Ivan Antunović« i Odbora »Zadužbina biskupa Budanović« u Subotici 14. i 15. listopada 2003., u povodu 130 godina od rođenja, na kojem su sudjelovali izlagatelji iz Subotice, i Hrvatske (Domagoj Šimunović, Đuro Hranić, Nikola Škalabrin...)

⁶ *Subotička Danica*, kalendar za 1984., Bač, 1983., str. 138, i *Subotička Danica*, kalendar za 1985., Bač, 1984., str. 179–180. Ponovno ističemo da zbog unaprijed definiranog prostora recepcije nismo konzultirali periodični tisak, koji je vjerojatno u elementarnome također zabilježio ovaj događaj. Dakako, pritom mislimo isključivo na ondašnji *katolički* tisak (npr. *Bačko klasje*, *Glas koncila* ili *Hitelet*), budući da je prostor crkvenog, bez obzira na važnost same stvari, za svjetovne tiskovine bio u to vrijeme u načelu prostor velikog zabrana, te ovaj skup nije bio zabilježen od strane »svjetovnih« medija (npr. *Subotičke novine*).

⁷ Vidi u radu bibliografske jedinice pod brojem 3, 5, 6 i 7. Inače ovaj fenomen vrlo dobro govori o sljedećoj pravilnosti: sam znanstveni skup biva odličnim povodom za djelatno očitovanje znanosti – vrše se istraživanja, pišu se znanstveni radovi, postoji briga o objavljivanju radova, zbiva se komunikacija u zajednici znanstvenika... U kontekstu, ideja ovog rada to znači: pamćenje se tako produbljuje i izgrađuje a sjećanje javno očituje.

koliko je meni barem poznato, taj događaj više ni na koji način, ni od koga nikada nije osviješten, niti je kasnije, ne toliko možda sam skup koliko neki sadržaj koji je tamo iznesen, recimo neki znanstveni rad, figurirao kao činjenica na nekoj drugoj razini sjećanja⁸ – on se jednostavno više nije nikako ozbiljnije *pamtio*.

I ako je tome tako glede ovoga pojedinačnog slučaja, čini se da se lako može doći i do sljedećeg uvida od načelnog značenja: zbog činjenice da kod bačkih Hrvata znanstveni život ne počiva ni na jednoj profesionalnoj pretpostavci, bez institucija, sustava, ljudi i života,⁹ posve je logično za očekivati da će i ukupan broj znanstvenih napisa o biskupu Lajči Budanoviću biti posve skroman, to jest razložno pretpostavljamo da je »rad pamćenja« i glede Budanovića bio slab. I ako se sada ta tvrdnja želi empirijski i potkrijepiti, odmah se u tom nastojanju susrećemo a zbog naznačenog deficita sa sljedećom teškoćom: ako, naime, namjeravate doći do točnog uvida o tomu tko je, koliko je i gdje je sve o Budanoviću pisano nakon njegove smrti, pred vama se pojavljuje sljedeći problem – gdje i kako takve napise uopće tražiti kada potrebna znanstvena infrastruktura i druge pretpostavke koje podrazumijeva znanost u njih uopće ne postoji!

Ovdje ćemo ponovno naglasiti da naše primarno znanstveno zanemaruje u ovom napisu nije sadržano u tome da spoznamo kako je Lajčo Budanović recipiran u, istina vrlo rijetkim, povijesnim studijama i djelima koji cjelovitije obuhvaćaju povijest ovdašnjih Hrvata¹⁰ ili pak pišu integralno o jednom njezinu segmentu,¹¹ niti pak u napisima koji kratko i prosudbeno pišu izravno o Budanoviću (npr. enciklopedijske i leksikografske natuknice). To nam se za naš rad nije činilo važnim zato što glede prvih, Lajčo Budanović uvijek figurira kao osoba koja je, manje ili više korektno, uključena u sadržaj koji se izlaže, no on u načelu nije zaseban predmet interesa, tako da se o njemu piše mahom istinito, ali uzgredno, uopćeno i površno, a kod ovih drugih o njemu se ne piše svestranije i produbljenije, već sintetski i sumarno. Sve to skupa dakako jest ne samo znanstveno ili spisateljski legitimno već je i to od velike koristi, osobito ako se o njemu piše izvan okvira zavičaja, to jest u kulturnom prostoru Hrvatske, budući da se tako vrši, više nego potrebna, integracija ovdašnjih Hrvata u hrvatski kulturni prostor kao takav, budući da je ono uveliko i višestruko hendikepirano.¹²

⁸ Izuzetak je navođenje jednog rada s ovoga skupa. Riječ je, naime, o radu Ivica Prčića »Ljudevit (Lajčo) Budanović (1873 – 1958.)« (vidi bibliografsku jedinicu pod brojem 3 u našem radu) u leksikografskoj odrednici o Lajči Budanoviću, koja je objavljena u *Hrvatskom biografskom leksikonu* a koju je napisao Ante Sekulić (vidi: *Hrvatski biografski leksikon*, svezak II., Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1989., str. 425–426). Napominjemo da je ovaj autor i u nekim svojim kasnijim napisima o biskupu Budanoviću navodio ovaj rad.

⁹ Time, naravno, ne kažemo da takvo nešto u zavičaju Budanovića ne postoji niti pak da nema Hrvata koji se u okviru nekih institucija ne bave znanošću, te da oni ne pišu (i) o povijesti ovdašnjih Hrvata, već samo ističemo da znanstvenih institucija unutar hrvatske zajednice ne postoji.

¹⁰ Npr. Ante SEKULIĆA, *Bački Hrvati – narodni život i običaji*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – JAZU, Zagreb, 1991., str. 520.

¹¹ Npr. esej Lazara MERKOVIĆA, »Knjižvnost Hrvata u Vojvodini poslije II. svjetskog rata«, u zborniku: *Tjedan Hrvata iz Vojvodine*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 1998. str. 64–78.

¹² U kontekstu toga vidi npr. odrednicu »Budanović, Lajčo« u *Hrvatskoj enciklopediji* i sve će biti jasno (u: *Hrvatska enciklopedija*, svezak II., Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 2000., str. 377).

No nas, naime, u ovome radu zanima isključivo sljedeće: u kojoj su mjeri sam život i djelo biskupa Budanovića detaljnije istraživani i onda na temelju tih istraživanja opisani i samostalno objavljeni u radovima snažnije znanstvene provenijencije. I da ponovimo: postavilo se prvo pitanje: Na temelju čega se uopće treba crpiti građa za neku analizu koja ima za cilj vidjeti kako su život i djelo Lajče Budanovića recipirani u znanostima kada znanost kao sustav u bačkih Hrvata ne postoji? Pa ipak, unatoč tome rješenje ovoga problema nije nemoguće upravo zbog odsutnosti znanosti kao sustava! Ova je stvar, naime, riješena na sljedeći način: predmnijevali smo da se o njemu pisalo tek u knjigama i periodici objavljenim u Budanovićevu zavičaju te da su se za njegov život i djelo zanimali samo »braća u svećeništvu« i suzavičajci. Polazeći s tog stajališta, potrebno je bilo konzultirati knjige i publikacije koji su oni tu i tamo izdavali te pregledati knjiška pomagala u obliku bibliografija, koje su također u njih raritetne. Glede toga odmah ćemo konstatirati kako nije bilo velikih problema na planu zavičajne historiografije, budući da kod Hrvata u Bačkoj postoji premali broj knjiga i publikacija koje su oni izdavali, kao što postoji i tek nekoliko za to priručnih stvari – *bibliografija*. No, glede nacionalne historiografije pojavile su se, kao što ćemo vidjeti, i neke nerješive teškoće za ovdašnjeg znanstvenika koji pokušava djelovati izvan institucija i u neprofesionalnim uvjetima.

Na planu zavičajne nacionalne kulture ovdašnjih Hrvata, naime, postoje tek dvije za nas relevantne bibliografije, koje smo konzultirali.¹³ Prva je rad Ivana Kujundžića *Bunjevačko-šokačka bibliografija – Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*.¹⁴ Ona bilježi, istina ne uvijek dosljedno i cjelovito,¹⁵ knjige koje su Hrvati u srednjem dijelu ugarskog Podunavlja objavili od druge polovine 16. stoljeća pa do 1968. godine – sadrži više od 620 bibliografskih jedinica, koje su kronološki poredane. Druga je bibliografija zajednički rad Ive Prčića mlađeg i Bele Gabrića *Bibliografija kalendara »Subotička Danica« 1971-1972. i 1984-1993. god.*¹⁶ Ona sadrži kompletnu bibliografsku obradbu svih priloga, u 12 u naslovu, navedenih godišta ovoga crkvenog kalendara. Jedinice su ovdje obrađene prema autorima priloga, a oni su poredani abecednim redom.

¹³ Namjerno rabimo ono *za nas*, budući da postoji još zavičajnih bibliografija. Među njima je vjerojatno najvažnija višetomna i još uvijek nedovršena *Subotička bibliografija* (2003. godine iz tiska je izašao prvi dio trećeg sveska, koji bilježi monografske publikacije od 1918. do 1944. godine). Tako vremenski omeđena, ona ni u kom smislu nije važna za ovaj rad, budući da nas zanimanja razdoblje nakon 1958.

¹⁴ Vidi: Ivan KUJUNDŽIĆ, »Bunjevačko-šokačka bibliografija – Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata«, u: *Radovi JAZU*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, br. 355, Zagreb, 1969., str. 667–769. Ona je imala i svoj poseban otisak, koji ima iste bibliografske podatke. Namjerno ovdje nismo naveli prvu Kujundžićevu bibliografiju, koju je pod pseudonimom objavio dvadesetak godina ranije (vidi: Krišimir BUNIĆ, *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Subotička matica, Subotica, 1946.) zato što je ona sadržinski u cijelosti inkorporirana u ovu drugu njegovu bibliografiju.

¹⁵ Na to je ukazao Ante SEKULIĆ u radu »Misli i primisli u novijim bibliografijama bačkih Hrvata«, u: *Korabljica – prinosi za povijest književnosti u Hrvata*, časopis Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog PEN centra za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, br. 4, god. VIII., Zagreb, 1998., str. 154–165.

¹⁶ Vidi: Ivo PRČIĆ, mlađi – Bela GABRIĆ, *Bibliografija kalendara »Subotička Danica« 1971-1972. i 1984-1993. god.*, Institut »Ivan Antunović«, Subotica, 1994., str. 56. Godišta *Subotičke Danice* koja u ovoj bibliografiji nisu obrađena mi smo, dakako, konzultirali – pregledom sadržaja svake tražili smo napise o Lajči Budanoviću.

Također imamo i dvije bibliografije pojedinaca, koje su važne za ova rad i kojima smo se služili.¹⁷ Prva je bibliografija radova vrlo plodnog spisatelja, koji se osobito istaknuo radovima o zavičajno-povijesnim temama bačkih Hrvata, Ante Sekulića, koja je objavljena u časopisu *Korabljica – prinosi za povijest književnosti u Hrvata*.¹⁸ Ovaj je broj časopisa u cijelosti posvećen životu i djelu Ante Sekulića, a bibliografija svih njegovih knjiga, radova i napisa objavljena je kronološkim redom. Druga, bibliografija pojedinca je ona dominikanskog redovnika dr. Tome Vereša, koju je učinio njegov subrat Petar Marija Radelj.¹⁹ U njoj se kronološkim redosljedom bilježe Verešove knjige, zatim znanstveni i stručni radovi, rasprave, prijevodi, novinski članci i intervjui. Istina, ni ova bibliografija nije bez nedostataka.²⁰

Što se tiče nacionalne kulture, stvar se glede traganja za radovima o Lajči Budanoviću pokazala kao mnogo složenija. Prvi problem s kojim smo se suočili jeste da nismo znali točno kako ih tražiti, jer je produkcija knjiga i časopisa u Hrvatskoj neusporedivo bogatija. Pa ipak, opredijelili smo se tako da smo konzultirali isključivo bibliografije, a kako ih u Hrvatskoj ima povećati broj, odlučili smo se konzultirati tek one koje problemski inkliniraju našem predmetu i koje su nam, dakako, bile dostupne.²¹ Riječ je o sljedećim bibliografijama: *Bibliografiju radova o religiji, crkvi i ateizmu 1945-1985*.²², *Bibliografija časopisa Obnovljeni život*,²³ *Bibliografija časopisa Bogoslovska smotra*,²⁴ te *Hrvatska kršćanska bibliografija*. Također, a da bismo donekle umanjili propuste zbog nemogućnosti uvida u sve bibliografije, poslužili smo se i elektroničkom bazom bibliografskih podataka Nacio-

¹⁷ Naime, u kontekstu našeg rada *Biobibliografija Milovan Miković* (vlastito izdanje autora, Subotica, 1998., str. 16) nije zanimljiva iz jednostavnog razloga što se autor u svojim napisima do tada nije bavio temama iz zavičajne hrvatske povijesti, osim što je gdjekad nešto objavio na srpskom jeziku o životu i djelu nekog zavičajnoga hrvatskog književnika. Zbog vremena koje obrađujemo (1958.–2003.) nije nam zanimljiva ni bibliografija Budanovićeve suvremenika Mije Mandića: I. SZENTGYORGY, Nevenka BAŠIĆ PALKOVIĆ, *Bibliografija Mije Mandića*, Gradska biblioteka, Subotica, 1987.

¹⁸ Vidi navedeni časopis *Korabljica – prinosi za povijest književnosti u Hrvata*, str. 5–14.

¹⁹ Vidi: »Bibliografija fr. Petra Tome Vereša O.P. (1951.–2000.)«, u zborniku: *Ljubav prema istini – Zbornik u čast Tome Vereša o.p.*, priredio Anto Gavrić o.p., Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 2000., str. 21–67.

²⁰ Na to je ukazao Slaven Bačić, ujedno nadopunjujući nedostatke, u svome radu »Tome Vereš – zavičajni pisac«, u: *Subotička danica (nova) za 2004.*, Subotica, 2003., str. 185–190. Još ćemo napomenuti da smo se u radu služili i mojom bibliografijom, koja je, istina, još uvijek neobjavljena, *Prinosi za bibliografiju Hrvata u Vojvodini*. U njoj su bibliografski obrađene sve knjige Hrvata iz Vojvodine, koje su objavljene u razdoblju od 1990. do kraja 2002. godine.

²¹ *Dostupnost* određene bibliografije je prije svega vezana uz godinu objavljivanja. Naime, bibliografije objavljene u Hrvatskoj do 1990. većinom su u načelu dostupne bilo kojem znatiželjniku danas u Srbiji, međutim od tog doba, a zbog poznatih događaja – rata i poraća, gotovo da se ni jedna bibliografija iz Hrvatske ne može nabaviti. To, nažalost, ne vrijedi samo za bibliografije već i za knjige objavljene u Hrvatskoj uopće, budući da ni na koji način nije riješeno pitanje njihove nabavke, čak ni onih koji su od kapitalnog značaja za nacionalni i crkveni život. Naravno da to onda uveliko umanjuje znanstvene kapacitete ionake slabe zajednice znanstvenika ovdje. U tom je smislu i ovaj rad manjkav – nismo jednostavno bili u prilici konzultirati sve bibliografije objavljene u Hrvatskoj nakon 1990.

²² Vidi: Bosiljka MILINKOVIĆ, *Bibliografija radova o religiji, crkvi i ateizmu 1945-1985.*, Stvarnost, Zagreb, (nema naznačenu godinu izdanja), str. 422.

²³ Vidi u: *Obnovljeni život*, br. 3–4, Zagreb, 1995.

²⁴ Vidi u: *Bogoslovska smotra*, br. 1–2, Zagreb, 1982.

nalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, koja je dostupna na internet stranici: <http://www.nsk.hr/opac-crolist/skupni.html>.²⁵

4. Bibliografske jedinice o Lajči Budanoviću

Konzultirajući gore navedene izvore, došli smo do sljedeće bibliografske građe o Lajči Budanoviću – opsežnijih radova s minimalnom znanstvenošću. I odmah ćemo ovdje još napomenuti da je od 1958. godine, to jest od smrti prvoga subotičkog biskupa, pa do danas objavljeno tek jedanaest radova sa snažnijim znanstvenim značajem i samo dvije knjige koje za glavni predmet imaju život i djelo Lajče Budanovića ili pak neki njegov aspekt ili dio. Bibliografske jedinice o Lajči Budanoviću, koje donosimo uz kratki prikaz njihova sadržaja, ovdje ćemo iznijeti kronološkim redom objavljivanja, pri čemu ćemo prvo prikazati one o knjigama, a zatim o radovima.

4.1. Objavljene knjige o Lajči Budanoviću

1. TEMUNOVIĆ, Josip, *Zadužbina biskupa Budanovića*, Pučka kasina 1878., Subotica, i Hrvatska udruga »Lajčo Budanović«, Mala Bosna, Subotica, 2002., str. 146.

Sadrži kratki autorov uvod, u kojem izlaže svoju osnovnu namjeru – objelodaniti građu u vezi s biskupovom zadužbinom, a zatim se čitatelj uvodi u samu problematiku prikazom povijesno-crkvenih-narodnih prilika i Budanovićeve nauma sa zadužbinom. Nakon toga su objavljeni arhivski dokumenti – nacrti, skice, fotografije, prepiska... – koji su u neposrednoj vezi sa zadužbinom Lajče Budanovića: riječ je o nekoliko zgrada u centru Subotice.

2. TEMUNOVIĆ, Josip, *Subotička matica*, Pučka kasina 1878., Subotica, 2002., str. 158. Sadrži kratki autorov predgovor, zatim slijedi uvod u kojemu se pojašnjavaju pojmovi te izlaže problematika, a nakon toga se objavljuju svi relevantni dokumenti koji su u vezi sa zadužbinom »Subotička matica«, zgradom predratne kulturne institucije Hrvata u Bačkoj. Slijedi zatim dio o glavnim djelatnicima i aktivnostima Matice, a knjiga završava autorovim zaključkom. Knjiga je ilustrirana i fotografijama.

4.2. Objavljeni radovi o Lajči Budanoviću

1. SEKULIĆ, Ante, »Cjeloviti lik Lajče Budanovića (nacrt za studiju)«, *Subotička Danica* za 1971., Subotica 1970., str. 41–49.

Prvi uopće važniji rad o biskupu Budanoviću, a prvi i samostalni autorov rad o Budanoviću, u kojem se sažeto i s više strana piše o njemu: tu su najvažniji životopisni podaci, donosi se popis najvažnijih njegovih radova i knjiga, a piše se i o radu i doprinosu na

²⁵ Ovdje smo tragalili za spisima o Budanoviću putem dvaju ponuđenih kriterija: pomoću imena u naslovu i pomoću imena autora napisa.

vjerskom, kulturnom i nacionalnom planu. Autor ne bježi ni od prosudbe o mjestu i ulozi Budanovića u ustroju Subotičke biskupije.

2. VEREŠ, Tomo, »Jednostavni velikan. Subotički biskup Lajčo Budanović (1873-1958.)«, u: *Danica 1979.*, Zagreb, 1978., str. 58–63.

Prvi ozbiljniji rad o biskupu Budanoviću, koji je objavljen u Hrvatskoj, a u povodu dvadesete godišnjice smrti. Osim cjelovitog životopisa, rad sadrži i podatke o svim važnijim aktivnostima koje je Budanović poduzimao. Pritom, autor ne bježi od ocjena i kritički utemeljenih prosudbi.

3. PRČIĆ, Ivica, »Ljudevit (Lajčo) Budanović (1873-1958)«, u: *Zbornik Subotičke danice 1984.*, *Subotička Danica 1984.*, Bač, 1983., str. 139–145.

U radu su objavljeni najvažniji bio-bibliografski podaci o prvom subotičkom biskupu. Iznoseći građu kronološkim redom, autor se nije ustručavao iznositi i ocjene o njegovu radu. Također kronološki, autor bilježi u radu i objavljena Budanovićeve djela, članke i kraće napise, pri čemu popis njegovih djela nije cjelovit.

4. ANIŠIĆ, Andrija, »Marija kao uzor savršenog života u propovijedima biskupa Lajče Budanovića«, u: *Subotička danica 1985.*, Bač, 1984., str. 53–56.

Riječ je o objavljenome kraćem dijelu istoimenoga diplomskog rada, koji je autor obranio godinu dana ranije (1983.) na zagrebačkom Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove. U uvodnom dijelu rada donose se osnovne činjenice o Budanoviću te se govori o njegovim marijanskim propovijedima, pri čemu se ističe da one nisu ni dogmatske ni teološke, nego pastoralne. U nastavku se detaljnije prikazuje i tumači šesta Budanovićeve propovijed iz Marijina životopisa pod nazivom – »Nazaretska kućica – Marija kao pomoćnica«.

5. KRMPOTIĆ, Lazar Ivan, »Lajčo Budanović kao pisac članaka i poučnih propovijedaka«, *Zbornik Subotičke danice 1985.*, *Subotička danica 1985.*, Bač, 1984., str. 191-198

U članku se pregledno prikazuju sadržaji i vrijednosti Budanovićeve kraćih napisa koji su objavljeni u periodici – tjednicima i godišnjacima. Nakon uvodnog dijela, u kojem se kratko opisuje njegov angažman na »kulturnom polju«, autor donosi prikaz Budanovićeve članaka pedagoškog karaktera, zatim onih s pravopisnim i povijesnim temama, među kojima se autor posebno bavi i Budanovićeve napisima o povijesti Bunjevaca, te onih koji spadaju u kategoriju putopisa. Na koncu, autor elaborira i Budanovićeve pučke pripovijesti i igrokaze. Obradba je empirijski korektno utemeljena.

6. VEREŠ, Tomo, »Socijalni rad Lajče Budanovića«, u: *Obnovljeni život*, XXXIX (1984.), str. 143–154. Isti je objavljen i u: *Zbornik Subotičke danice 1985.*, *Subotička danica 1985.*, Bač, 1984., str. 181–190, te u Verešovoj knjizi *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997., str. 33–44.

Znanstveni rad koji se bavi pitanjem angažmana biskupa Budanovića na planu socijalnog rada. U uvodu se preciznije definiraju ključni pojmovi u radu, zatim autor u kratkim crtama izlaže provijest socijalnog učenja ali i djelovanja mjesne Katoličke crkve te prikazuje konkretne socijalne prilike na prijelazu stoljeća u ovom dijelu tadašnje Ugarske. Središnji dio rada posvećen je opisu aktivnosti koje Budanović poduzeo u ovoj oblasti za vrijeme svojega službovanja kao kapelan u Novom Sadu, a autor ga imenuje kao »osnivača kršćanskog socijalizma« u ovom gradu. Na kraju članka donosi se zaključak.

7. KOS, Stanko, »Pravni doprinos Lajče Budanovića uređenju apostolske administrature«, u: *Zbornik Subotičke danice 1986.*, *Subotička danica 1986.*, Subotica, 1985., str. 151–175.

Znanstveni rad u kojem ovaj isusovački redovnik cjelovito i obuhvatno obrađuje pravni aspekt uređenja apostolske administrature te ulogu biskupa Budanovića u tome procesu. Sastavljen je iz pet cjelina: u prvoj se govori o samom osnivanju apostolske administrature u Bačkoj; u drugoj se načelno govori o ulozi i značaju pravne djelatnosti u Crkvi; u trećoj se detaljno izlaže proces ustrojavanja »apostololskog upraviteljstva«; u četvrtom se dijelu piše o zakonodavnoj djelatnosti Budanovića kao apostolskog upravitelja, u kojem je središnje mjesto posvećeno prikazu i analizi Bačkog kodeksa (Codex Bacsensis); u posljednjem, petom dijelu autor govori o aspektu izvršne djelatnosti apostolskog upravitelja. Ovo je jedini rad čiji se sadržaj temelji na istraživanjima arhivske građe.

8. SEKULIĆ, Ante, »Lajčo Budanović kao duhovni pisac«, u: *Zbornik Subotičke danice 1990.*, *Subotička danica 1990.*, Subotica, 1989., str. 137–152.

Nakon uvodnih misli, u radu se ukratko izlaže Budanovićev životopis te društveno-povijenski okvir u kojem je djelovao, zatim se objavljuje, istina ne cjelovit, popis njegovih objavljenih djela, od napisa u novinama, preko članaka u *Subotičkoj danici* do izdanja u obliku knjiga te, također necjelovit, popis rukopisnih djela. U središnjem dijelu rada detaljnije se piše o »pobožnim i poučnim« djelima, među kojima posebno o sadržaju velikog molitvenika »Slava Božja« i u usporedbi s drugim molitvenicima u Bačkoj. Nakon zaključka, autor donosi i nepotpun popis literature o Lajči Budanoviću.

9. SEKULIĆ, Ante, »Die Bedeutung des Gebetbuches und Rituals des Bischofs Budanović (1873-1958) fuer die Marienverehrung in Donauraum«, u zborniku: *De cultu mariano saeculis XIX-XX: acta Congressus Mariologici-Mariani internationalis in sanctuario Marioano Kevelaer*, Pontificia Academia Mariana Internationalis, Rim, 1991.²⁶

10. SEKULIĆ, Ante, »Pripomene o jeziku Budanovićeva Molitvenika«, u: *Kačić XXV* (1993.), str. 611–618; ista je objavljena i u knjizi: *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 81–94.

Rad se sastoji iz sedam dijelova i tematizira jezik i jezikoslovna rješenja u Budanovićevu molitveniku *Slava Božja u molitvama i pismama* (Budimpešta, 1902.), tzv. Velika Slava. Osim uvodnog dijela, u kojem se ukratko izlaže namjera i struktura, rad sadrži i kratki Budanovićev životopis i njegovu bibliografiju, što je autor već ranije objelodanio, te dijelove o pravopisnim rješenjima, zatim o glasovnim i morfološkim značajkama molitvenika, a završava se zaglavkom.

11. SEKULIĆ, Ante, »O Lajči Budanoviću, našem velikom biskupu«, u knjizi: *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog PEN centra za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljentištvu, Zagreb, 1994., str. 297–309.

²⁶ Ovaj rad, objavljen na njemačkom, nismo konzultirali, a registrirali smo ga preko elektroničkog pretraživača Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Isti je navedn, u prijevodu na hrvatski, i u spomenutoj Sekulićevoj bibliografiji kao *Značenje molitvenika i Obrednika biskupa Budanovića u širenju Marijina štovanja u Podunavlju*.

U tekstu autor ne donosi ni jednu važniju informaciju o Budanoviću koju već ranije nije objavio, ali su sada ovdje sažeto obrađene. Nakon detaljnog životopisa, slijedi središnji dio u kojem se govori o spisateljskom, vjerskom, kulturnom i društvenom radu te zaključak. Također se i ovdje donosi popis djela i literatura o Budanoviću.

4.3. *Kratka analitička obradba*

Ako sada analiziramo navedena djela po kriterijima autorstva, naziva publikacija, nakladnika te mjesta izdavanja, dolazi se do sljedećih zanimljivih, ali bitno nepovoljnih rezultata. Autor dviju knjiga je jedna osoba – Josip Temunović, i on živi i radi u Subotici, a jedanaest radova potpisuje šest autora. Od toga samo jedan je iz Hrvatske – Stanko Kos, dvojica su rodom iz Bačke, ali su životom i radom vezani za Hrvatsku – Ante Sekulić i Tomo Vereš, dok su preostala trojica i rođenjem i djelovanjem vezani za Bačku – Andrija Anišić, Ivica Prčić i Lazar Ivan Krmpotić. Od njih sedam, čak su šestorica svećenici ili redovnici Katoličke crkve, a tek jedan je laik – Ante Sekulić. Ovaj posljednji je autor čak pet radova, a više od jednu potpisuje jedino još Tomo Vereš – dvije.

Nadalje, važno je primijetiti da su obje knjige objavljene u Bačkoj, a od radova tri su publicirana u Hrvatskoj, jedan u Rimu, dok su ostali u Subotici. Dva su rada tiskana i kao dijelovi knjiga, a jedan je rad objavljen i u Hrvatskoj i u Bačkoj. Što se tiče nakladnika, svih sedam radova koji su objavljeni u Bačkoj, objavljeni su u *Subotičkoj danici*, a oni u Hrvatskoj sve kod različitih nakladnika. Zanimljiv je i podatak da je objavljivanje svih radova, osim jedne, vezano za periodiku koja je neposredno vezana uz Katoličku crkvu. Ovi zaključci govore o još dva važna momenta: o Budanoviću se izvan crkvenih krugova, vjerojatno, onda malo zna, a isto vrijedi i o njegovoj integraciji u hrvatsku kulturu – to zaključujemo po broju napisa i mjestu objavljivanja radova: on u Hrvatskoj, naime, važnije ne figurira. I na koncu, iz ove se analize, ujedno, jasno vidi i koje su nam navedene bibliografije bile od nekakve koristi a koje nisu bile.

Isto tako, nakon letimičnog uvida u sadržaj bibliografskih jedinica o Lajči Budanoviću, možemo doći do sljedećih zaključaka. Kao prvo, još uvijek, ni nakon 45 godina od smrti, ne postoji cjelovito, potpuno, obuhvatno i kritički utemeljeno djelo o sveukupnom životu i djelu prvog subotičkog biskupa. Gornje značajke eventualno vrijede za određene segmente njegova života ili djela. U tom smislu, cjelovito je obrađeno biskupovo nastojanje na planu pravnog ustroja Administrature; slično vrijedi i za obradbu određenog razdoblja njegova života, kao što je angažiranost na socijalnom planu tijekom službovanja u Novom Sadu. To vrijedi i za neke materijalne tragove njegovih nastojanja, kakvo je Temunovićevovo djelo o dvjema Budanovićevim zadužbinama.

5. O naravi pamćenja i sjećanja kod Budanovićevih sunarodnjaka

Ako se pitamo zašto je tomu tako, zašto postoji mali broj napisa o Budanoviću, zašto njegov život i njegovo djelo još uvijek nisu cjelovito obrađeni, zašto je, drugim riječima, »rad pamćenja« glede njega slabo očitovan, odgovor je jednostavan: zato što kod bačkih Hrvata jednostavno nema profesionalnih institucija koje ustrojavaju pamćenje, koje bi onda per

definitiones preuzele na sebe obvezu rada na izgranji pamćenja vlastita naslijeđa. Stoga nikoga ni ne treba čuditi što je gotovo sve u njih prepušteno usmenoj kulturi pamćenja. No pitanje nad pitanjima je zašto je tomu tako. To je tako zato što bački Hrvati jednostavno kao zajednica, koja se prepoznaje po vlastitoj izgrađenoj institucionalnoj strukturi i identitetskoj infrastrukturi, ne postoje najmanje šezdesetak godina, a za kulturu države matice istodobno nisu bili ozbiljnijim predmetom zanimanja.

Tvrdimo, dakle, da Hrvati u Vojvodini u drugoj polovini 20. stoljeća nisu imali prepoznatljive atribute manjine: nisu postojale razgranate institucije u svim sferama društvenosti, od znanosti i prosvjete preko kulture do medija, zatim njihova povezanost u čvršću strukturu je izostala, manjkalo je i vidljive elite u javnosti koja bi bila privržena artikulaciji interesa zajednice, nije bilo poznavanja pripadnika unutar zajednice putem vlastitog prostora javnosti, izostajala je i djelatna spremnost na participiranje u pravima od strane većeg broja pripadnika zajednice, a jedini, premda slabo, organiziran prostor bio je unutar Crkve, veze s državom maticom bile su sporadične i prepuštane slučaju... Stoga je onda i razumljivo zašto i sustavno izgrađenog pamćenja nije bilo – jer nije bilo ni institucija. Sve navedeno je kod vojvođanskih Hrvata nedostajalo, i to zbog negativnih i destruirajućih povijesnih procesa, koje u ovom radu ne možemo detaljnije elaborirati, no istaknut ćemo da su oni, osim dakako i vlastitih manjkavosti i slabosti, vezani danas za njihovo kašnjenje u procesu integracije u hrvatsku naciju te za naslijeđe koje baštine iz socijalizma. Tek ćemo naznačiti da su koncem devedesetih godina 20. stoljeća učinjeni prvi važniji koraci u izgradnji i uspostavi navedenih činitelja zajednice.²⁷

I premda je tome tako kod ovdašnjih Hrvata, to je u izravnoj suprotnosti s Budanovićevom temeljnom namjerom – on je htio Hrvatima u Bačkoj osigurati, putem izgradnje institucija, elementarne pretpostavke koje determiniraju jednu nacionalnu zajednicu. U tom pravcu on je poduzeo i niz odlučujućih akcija: djelatnu brigu oko školovanja vlastite elite, mnogovrsni angažman na prosvjećivanju puka, povezivanje postojećih institucija i stvaranje novih, pokretanje i pomaganje izdavanja novina, mecenstvo na planu kulture... No pojava novog društvenog poretka – socijalizma – radikalno je prekinula sva njegova nastojanja na ovome planu, a za vrijeme socijalizma je nedostajalo bilo kakve planske i sustavne djelatnosti od eventualnih drugih takmaca.

Rečeno je već da ne možemo ovdje ulaziti u sve razloge koji su uvjetovali takvo otužno stanje, stanje, naime, bez postojanja pamćenja, ali ćemo ipak istaknuti da su na to utjecali ne samo naznačeni razlozi objektivne provenijencije već su na djelu bili i subjektivni razlozi, razlozi koji padaju u odgovornost i krivnju članova i institucija zajednice, a onda vjerojatno i na Crkvu. No gotovo svi se oni okupljaju oko »grijeha« nečinjenja, to jest propusta da se na tome planu učine važnije kvalitetniji iskoraci.

Na temelju toga i takvoga nedostatka s inače izuzetno negativnim posljedicama koje možemo susretati gotovo na svakom koraku danas, jasno je zašto kod ovdašnjih Hrvata pamćenje, ako se očituje, svuda biva izvan čvršće ustrojenoga institucionalnog okvira, to jest

²⁷ O nekim aspektima ovoga problema vidi šire u mome radu: »Suvremena književnost Hrvata u Vojvodini – između postojanja u bijelom prostoru i nepostojanja elementarne infrastrukture«, u: *Republika*, br. 9, Zagreb, 2003., str. 105–116.

zašto je ono uveliko i posvuda neinstitucionalno. Stoga ne čudi i to da je ono više plod individualnih napora, koji najčešće nemaju širu društvenu potporu. Ukratko, pamćenje je u njih i svuda, uveliko stvar slučaja, to jest ne postoji sustavno izgrađen okvir u kojem bi ono bilo ustrojeno. Pri svemu tome, a zbog, čini se, dugotrajne apatične prepuštenosti stihijskome i sudbinskome, još vrijedi i to da su *diletantski* pristupi, osobito od onih koji tek hoće, i u takvoj siromašnoj izgradnji pamćenja puno češći od onih koji su stručnih.²⁸

Budući da je, čini se, tomu tako u sferi pamćenja isto ili vrlo slično onda vrijedi i za područje očitovanja sjećanja – siromaštvo sadržaja, česti, nesklad s duhom vremena i principima koje zahtijevaju same stvari, rijetkost očitovanja, vladavina slučajnosti... i ovdje suvereno u načelu gospodare.²⁹ Tako, recimo, najveći broj manifestiranja sjećanja odvija se u privatnosti, veže se obično uz uže ili šire obiteljske krugove, sadržaji su malena opsega i nesistematizirani, a povlače se u sadašnjost iz jednostavne upamćenosti, te najčešće postoje kao usmena. Drugim riječima, u okvirima javnosti sjećanje na vlastitu prošlost kod bačkih Hrvata javlja se sporadično, izvan institucionalnih okvira, nije rijetko da je u interpretativnim rukama drugih, koji često nisu spram njih onda dobrohotni, a u matičnoj državi gotovo i ne postoji. U tom smislu, osjećaj određenog *siromaštva* i *zaostalosti* i na ovome planu kod Budanovićevih sunarodnjaka ne može se, čini se, nikako izbjeći. A sve to onda skupa kazuje da se naš boravak danas i ovdje u velikom omjeru odvija u stegama dominacije različitih vrsta i oblika *predmodernosti*.³⁰

Na temelju se svega vjerojatno može kao zaključak navesti sljedeće: naše su sposobnosti glede pamćenja dosad bile tek ove: ono dogođeno uredno se zabilježi, to jest u elementarnome se upamti putem registriranja događaja jednom u periodici, ali se kasnije ni na koji način više pismeno ne elaborira, eventualno se usmeno prepričava u privatnosti ili nešto složenije u okviru Crkve,³¹ ne živi nikako u sjećanju, a kao činjenica figurira tek dobro

²⁸ Ovo o diletantizmu, nažalost, vrijedi i u drugim sferama njihove opstojnosti, recimo u kulturi, i to osobito u onima koje nisu tradicijske, te pretpostavljaju veću kompetenciju i složenije napore: npr. u produkciji knjiga – jedan znatni broj knjiga koji su Hrvati u Vojvodini u posljednje vrijeme izdali ne udovoljava elementarnim zahtjevima same stvari, to jest knjige kao knjige; u korištenju interneta u zajednici na djelu je, čini se, još veći diletantizam.

²⁹ Uzgredno ovdje napominjemo jednu ipak vrlo bitnu stvar: Treba li onda a na temelju svega toga čuditi veliki »danak« što već desetljećima uzima kod Budanovićevih nacionalnih potomaka *asimilacija*? Čini se da ne treba, jer zajednica koja nema ustrojenu instituciju pamćenja i prostore očitovanja sjećanja, to jest kojoj nedostaje gotovo kompletan prostor za očitovanje sjećanja u vidu tzv. identitetske infrastrukture – mediji, prosvjeta, kulturne potrebe, znanstveni i književni život kao stalno pulsirajući i funkcionalni sustav... – za posljednicu može imati samo njihovo stalno broječno opadanje, to jest nestajanje (po pitanju asimilacije Hrvata u Vojvodini vidi šire u mome radu »Od asimilacije do etničkog čišćenja«, u: *Informator o manjinskim zajednicama u Vojvodini*, br. 41/42, Novi Sad, 2003., str. 3–7).

³⁰ Dakako da je ova konstatacija vrlo neprijatna. Čak možda više naginje očaju – djeluje pomalo beznadno. Pa ipak, navodimo je upravo takvu zato što vjerujemo, a na tragu kršćanske ideje da istina oslobađa (usp. Iv 8,32), da je izricanje istine, bez obzira kakva ona bila i što ona u sebi nosila – pa čak i bol, u načelu uvijek bolje nego njezino prekrivanje ili prešućivanje. Na stajalištu smo, naime, da jedino ispravni uvid, uvid koji se temelji na istini, može donijeti ozdravljenje, to jest plan za ispravno djelovanje, za nadilaženje stanja – u ovom slučaju da se odredi što treba činiti da bi se, očito, manjkavosti i nedostaci na ovome planu mogli otkloniti. S druge strane, pozicija boravka u lažnoj slici vlastitog stanja donosi najčešće uljuljkivanje i samozadovoljnost, a to ne vodi nikamo, osim što i dalje omogućuje mirovanje, to jest ostanak na istom, dakle onom nedobrom.

zatajno u knjižnicama i pismohranama, koje su također u nas vrlo rijetke i kojima nema svatko ni pristupa! Pritom, vrijedi primijetiti i to da su zbog socijalizma takvi sadržaji po-
hranjeni isključivo u publikacijama koje je, unatoč velikim teškoćama i uz velike napore,
izdavala Katolička crkva – drugdje, naime, oni ne postoje.³² To samo kazuje da je povijest
bačkih Hrvata uveliko separirana, često oštro podijeljena na crkvenu i svjetovnu, što je
imalo i još uvijek ima za posljedicu to da je hrvatstvo u Bačkoj vrlo rijetko *integralno*
ustrojeno unutar sebe i da onda kao takvo pulsirajući u javnosti postoji, čega je, na koncu,
izravna posljedica i neintegriranost u hrvatsku kulturu kao takvu.

³¹ U tom smislu, kao važan moment navodimo sljedeće dvije činjenice: objavljuju se u crkvenoj periodici
prigodni članci u povodu važnijih obljetnica (npr. Bela GABRIĆ, »Biskup Lajčo Budanović (40 obljetnica
smrti«), u: *Subotička Danica Nova 1999.*, Subotica, 1998., str 192-194), te se redovito u *Subotičkoj danici*,
u rubrici *Značajniji datumi u Subotičkoj biskupiji*, koja se nalazi u uvodnom dijelu kalendara, objavljuje
datum *Obljetnice smrti biskupa Lajče Budanovića* (16. ožujka), te se tako očituje podsjećanje na taj događaj.
Također napominjemo da se u subotičkim crkvama redovito u nedjelju prije toga datuma na kraju svete mise
navode, među ostalim, i sadržaji obilježavanja (najčešće je to sveta misa). No, sve to samo potvrđuje naše
gore iznesene ocjene o pamćenju i sjećanju: siromaštvo, okvir Crkve – nedovoljna vidljivost i snažni biljeg
usmenosti.

³² Ovo također potvrđuje i konzultiranje bibliografije zavičajnog, subotičkog časopisa za književnost, umje-
tnost i društvena pitanja *Rukovet*, koju je uradio Lazar MERKOVIĆ (vidi: *Rukovet*, br. 5, Subotica, 1990.,
str. 1337-1608), u kojoj je registrirano više od 5800 jedinica. One su objavljene u 35 godišta časopisa i, istina,
najviše ima onih književne provenijencije, ali je vrlo indikativno to da se ni jedna ne bavi ni na koji način
životom i djelom prvog subotičkog biskupa, premda su u nekoliko navrata ovaj časopis uređivali i Hrvati!

Summary

BISHOP BUDANOVIĆ IN THE LOCAL AND NATIONAL HISTORIOGRAPHY

In this article the author analyses significance of the first bishop of Bačka, Lajčo Budanović (1873-1958) in the local historiography as well as in the national historiography. There is a thorough analysis of the existing bibliographic volumes (monographs, studies, articles) that treat life and activities of the bishop. On the basis of this analysis author makes conclusions about this important bishop and his activities in the field of ecclesiastic, social and cultural affairs.

KEY WORDS: *Lajčo Budanović, Bačka, Subotica, Bunjevci, ecclesiastical history, historiography*